"והשיב לב אבות על בנים, ולב בנים על אבותם" (מלאכי פרק ג)
דרוש מתוך הגדה של פסח - "מי מרוץ" - הרב חלב.

ואת עמלנו אלו הבנים כמו שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. וזממו המצרים בזה להכנים רגשי אכזריות בין אב לבנו ולהפריד את היחס ביניהם, ועי"ז להפריד בין ישראל לאביהם שבשמים, ואמנם לא הצליחו המצרים להכניס פירוד כזה בישראל, ולכן בא הצווי בקרבן פסח „קחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח", להורות על יחס הגזע שלהם, וכשיצאו ממצרים התיחסו „על משפחותם לבית אבותם" [עיין במדבר א' י"ח וברש"י], ונתגלה אז התקשרות האבות עם הבנים. ומפני זה עיקר מצות ספור יציאת מצרים הוא מאב לבן, כדי שעל ידי זה יתקרבו הבנים אל האבות ויקבלו השפעתם מהם, ובזה הם מתעלים ומתדבקים באביהם שבשמים.

והיה כי ישאלך בנך

כמה פנים לגאולה וכולם מביאים ישע ופדות, אולם אם יחסר אפילו אחד מהם—אין הגאולה שלמה ועוד עלולים להנתן שוב תחת כבלי הגלות ולהיות שרוים באפל, כל צמצום איזה שהוא—מעיק על הלב, ואין לך גאולה זולת זו הבוקעת ועולה ומתפרצת מכל מיצר ומזהירה לאין חקר, המפזרת את הערפל ומאירה במרחביה, כל הפרדה היא צמצום—גלות, וכל הכללה היא גאולה—אור. אמנם ההפרדה היותר מסוכנת היא ההפרדה בין אבות לבנים, שהרי בזה מתבטאת הנקודה העיקרית של הגלות: „אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם" (ברכות ג, א), ולעומת זה כל האושר שבגאולה הוא שיבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם [עיין לעיל עמ' א'].

רום פסגת קדושת ישראל הוא היחס הגזעי שלהם שכולו אומר קודש, יציקה אחת שלמה המכילה בקרבה את כל האוכלוסיה שלהם מראשית מחצבתם עד סוף כל הדורות מעולם ועד עולם, כולם זרע אמת זרע קודש האבות והבנים יחד, אוי לו למי שמרים יד לעשות פרצים ביניהם, ביניהם לא יבדיל, ואך את נפשו הוא קובע, חילוק מחיצות בין אבות לבנים בישראל, הוא חורבן גמור, ומכאן יסודי הגלות והפיזור.

ולכן גאולת מצרים שהיא השרש לכל הגאולות—כשם שהגלות של מצרים הוא השרש לכל הגליות—ראשיתה היתה לגלות נפלאות התיחסותם לבית אבותם שהם צמודים חבוקים ודבוקים יחד לשרשם, וכשם שבתחלת גלות מצרים היו: „את יעקב איש וביתו באו" (שמות א') כן גם ביציאתם ממצרים היתה הגאולה שהבנים יהיו דבוקים באבותם, לא ינתקו את הקשר שביניהם ולא ילכו שובב בדרך לבם הם, כי אם כל אשר לא ידעו וכל אשר יתעלם מהם שאול ישאלו מאבותיהם, „והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת"—„מה נשתנה הלילה הזה". בכמיהת לב יחכו לדעת מה בפיהם ויבלעו כל הגה קודש היוצא מהם, ואף גם הבן הרשע מרכין את ראשו כלפי הדרת השיבה של האבות ואמונת האומן שלהם וגם הוא עומד ושואל, אם אמנם בעזות והוצפה מתוך שורכו רשע כסל, אבל בכל זאת גם הוא מחכה לתשובת האב.

כי למרות סוררותם תייסרנה אותם כליותיהם לבוא בשאלה לפני אבותיהם להציע לפניהם את כל מבוכותיהם ולבקש מזור לחולי נפשם, ובה בשעה שהאב מקהה את שיניו לפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר ואומר: „אילו היה שם לא היה נגאל", יחד עם זה הוא מגלה לו שמכיון שסוף סוף הוא בין הגאולים ולא נשאר בחשכת אפילת מצרים, הרי שבעצם אור הגאולה חדרו לתוך פנימיותו וסוף כל סוף תאיר בתוכו סגולת הגאולה להדבק באבותיו והאמונה הבריה והתמימה תכה בו גלים לגאול גם אותו גאולת עולמים להוציאו מן המצר ולהעמידו בקרן אורה של הגאולה, זאת נחלת עבדי ד' אשר יצאו ונגאלו ממצרים, האבות מסיבים בראש והבנים מעטרים אותם לשמוע דבר ד' אשר בפיהם, וזהו סדרו של עולם, תקונו ושכלולו, וממנו קיום היעוד שלעתיד לבוא: „צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה" (ברכות יז, א), „ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו" (ישעי' כ"ה ט').

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. מה שהסיפור ביציאת מצרים בא' בצורת שאלת הבנים ותשובת האבות „והיה כי ישאלך — והגדת" אין זה אלא מחמת ירידת העולמות ע"י החטא הקדום שגרם להתחלקות בין גדלות לקטנות. ולמרות מה שבמעי האם מלמדים את העובר כל התורה כולה, בכל זאת כשיוצא לאויר העולם בא מלאך וסוטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה ונולד בלי דעת, ולכן „הבן שואל אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו" (פסחים קט"ז, א). אבל לעתיד לבא תתגלה מעלתן העצמית של ישראל שאין שום הבדל בין קטנות לגדלות בבחינת „ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ד' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמיה ל"א ל"ב), ואז יהי' הסיפור בינו לבין עצמו. מענין שאמרו „הוא שואל לעצמו" (פסחים שם), הנפש תספר לגוף, הרוח לנפש והנשמה לרוח וכן למעלה עד אין קץ. וזאת היא תעודתם של ישראל „עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (ישעי' מ"ג כ"א)

ארבעה בנים אלו מכוונים לד' בחינות שאנו מתעלים בליל שמורים זה. „חכם מה הוא אומר" הוא ענין העלי' של כל ישראל להיות כולם חכמים לדעת את כל העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ד' אלקינו אותנו. „רשע מה הוא אומר" הוא ענין ההפרדה המוחלטת מכל מיני הרשע, שהם סיגי האומות. „תם מה הוא אומר" הוא ענין העלי' למדרגת יעקב אבינו „איש תם יושב אהלים", שהוא הי' במדרגה שלפני החטא ומפני זה „יעקב אבינו לא מת" (תענית ה' ב), ולזה גם הדברים שמרוב גודל רוממותם אין לנו כשרים לשאול עליהם כי אם בצורה של „מה זאת", גם הם מתגלים לנו בלילה הזה עד שנוכל לבטא ולספר גם עליהם „ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ד' ממצרים", „חוזק יד" הוא סוד הבקוע של השגבות הללו הבוקעים ומאירים. „ושאינו יודע לשאול" הוא ענין העלי' למדרגה נשגבה מאד שאף הדברים שאינם בגדר שאלה כלל, מתגלים בלילה זה בבחינת „את פתח לו", וכמו שבשעת גאולת מצרים פתח לפניהם הקב"ה את כל שבעת הרקיעים וגילה להם ענינים נוראים שלא נתגלו לשום נביא וחוזה, אף בדברים שאינם בגדר שאלה כלל, כן גם בכל שנה ושנה מתגלים האורות האלו לכל ישראל.

בלילה הזה מתלקח הלהב הקדוש של הצינור הנסתר של ישראל, הוא זרם הקדש הזורם בכל אחד מישראל מהאבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב. בלילה הזה מתעניין כל בן ומשתוקק לעמוד על סוד קדושים של שיבת אמונים והדרת קודש. „כנגד ארבעה בנים דיברה תורה" — אפי' הרשע, אם כי נראה ששואל ברשעות ובליצנות, הרי בפנימיות הוא מחכה לתשובת הדרת השיבה ולכן הוא שואל. הלילה הזה הוא הלילה המיוחד להשבת בנים לאבות ואבות לבניהם: עבודת הקודש העתידה לאלי' הנביא „והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (מלאכי ג' כ"ד), הוא יסוד המסורה בדבר בוא אלי' הנביא והכנת כוסו בלילה הזה.